

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga LV 1010; Tālr.:67686768; Fakss: 67244074; E-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

ATZINUMS pārbaudes lietā Nr.2013 – 170 – 2A Rīgā

2014.gada 26.maijā

Nr.6-6/52

Par bērna tiesībām uz drošu vidi
izglītības iestādē

Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta par A.B. tiesību uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem pārkāpumu pašvaldības dibinātā izglītības iestādē – Rīgas Valsts 3.ģimnāzijā (turpmāk – ģimnāzija), kurā 2013.gada 13.decembrī mācību stundu starpbrīdī A.B. cieta no skolas biedra veiktas emocionālas un fiziskas vardarbības.

Viens no bērna tiesību pamatprincipiem, no kura izriet pārējās bērna tiesības, ir bērna tiesības uz attīstību¹. Bērna tiesības uz attīstību tiek apdraudētas gan gadījumā, ja bērns cieš no vardarbības, gan gadījumā, ja bērns izturas vardarbīgi, tādēļ vardarbības izskaušana ir nozīmīgs jautājums bērnu tiesību nodrošināšanai.

Saskaņā ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem² un nacionālajiem tiesību aktiem³ ikvienam bērnam ir tiesības būt drošībā, tiesības tikt pasargātam no cietsirdīgas izturēšanās. Šīs tiesības ir absolūtas, tās nav pakļautas nekādiem ierobežojumiem un ir īstenojamas neatkarīgi no tā, kur bērns atrodas. Lai šīs tiesības īstenotu, katrai iesaistītajai personai ir savi pienākumi un atbildība par to nepildīšanu.

¹ ANO Konvencijas par bērna tiesībām 6.panta 2.daļa: „Dalībvalstis nodrošina bērna izdzīvošanu un attīstību maksimālā iespējamā apjomā.” Bērnu tiesību aizsardzības likuma 7.pants: „Katram bērnam ir neatņemamas tiesības uz dzīvības un attīstības aizsardzību.”

² Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3.pants: „Nevienam cilvēkam nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties vai sodīt.”

ANO Konvencijas par bērna tiesībām 37.panta a punkts: „Dalībvalstis nodrošina, lai neviens bērns netiktu pakļauts spīdzināšanai vai citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai soda veidiem.”

³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9.panta otrā daļa: „Pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu.”

[1] Bērna tiesības, pienākumi un atbildība

Speciāls regulējums attiecībā uz bērna drošību izglītības iestādē noteikts Izglītības likuma 55.panta 8.punktā: „Izglītojamam ir tiesības uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos.” Lai šīs tiesības īstenotu, ikvienam bērnam (izglītojamam) jāievēro likumi, tostarp izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi, un sabiedrībā pieņemtie uzvedības noteikumi. Bērns nedrīkst aizskart citu bērnu un pieaugušo tiesības un likumīgās intereses.

Par izdarītu likumpārkāpumu bērnam, kurš sasniedzis 14 gadu vecumu, atkarībā no nodarījuma smaguma var piemērot administratīvo atbildību vai kriminālatbildību. Pie administratīvās atbildības bērns saucams par tādu pārkāpumu kā maznozīmīga miesas bojājuma tīša nodarīšana⁴. Ja bērns nodarījis miesas bojājumus, kas nav vērtējami kā maznozīmīgi, atbildība piemērojama saskaņā ar Krimināllikuma normām⁵. Miesas bojājumu smaguma pakāpi nosaka tiesu medicīnas eksperts⁶.

Bērnam vecumā no 11 līdz 18 gadiem, ja viņš izdarījis tādu nodarījumu vai pārkāpumu, par kuru likumā paredzēta kriminālatbildība vai administratīvā atbildība, soda vietā var piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus.

Konkrētajā gadījumā Valsts policija lietā ir noteikusi tiesu medicīnisko ekspertīzi miesas bojājumu smaguma pakāpes noteikšanai, un saskaņā ar tiesu medicīnas eksperta atzinumu A.B. ir nodarīti viegli miesas bojājumi. Līdz ar to secināms, ka vainīgās personas darbībās ir saskatāmas noziedzīga nodarījuma pazīmes. Iespējamā vainīgā persona ir sasniegusi 14 gadu vecumu, līdz ar to ir iespējama kriminālatbildības vai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana.

Bērnam, kurš ir noziedzīga nodarījuma, vardarbības vai jebkādas citas nelikumīgas, cietsirdīgas vai cieņu aizskarošas darbības upuris, Ministru kabineta noteiktajā kārtībā bez maksas sniedzama nepieciešamā palīdzība, lai viņš atgūtu fizisko un psihisko veselību un integrētos sabiedrībā.⁷

Kārtību, kādā bērnam sniedzama palīdzība (rehabilitācijas pakalpojumi), nosaka Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumi Nr.1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”.

No valsts budžeta finansētus sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, sniedz dzīvesvietā (ne vairāk par desmit 45 minūšu konsultācijām) vai rehabilitācijas institūcijā (sociālās rehabilitācijas kurss līdz 30 dienām vai komplekss sociālās rehabilitācijas kurss līdz 60 dienām, kas var tikt pagarināts).

⁴ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 167.² pants. Maznozīmīga miesas bojājuma tīša nodarīšana.

⁵ Krimināllikuma 130.pants. Tīšs viegls miesas bojājums.

⁶ Likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 3.pielikuma 2.punkts.

⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51.panta otrā daļa.

Konkrētajā gadījumā cietušajam bērnam saskaņā ar normatīvajiem aktiem tika sniegta neatliekamā medicīniskā palīdzība un ārstēšana, kā arī sociālās rehabilitācijas pakalpojums dzīvesvietā (psihologa konsultācijas).

[2] Ārstniecības personu pienākumi un atbildība

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51.panta trešo daļu katrai personai ir pienākums ziņot policijai vai citai kompetentai iestādei par vardarbību vai citu pret bērnu vērstu noziedzīgu nodarījumu. Par neziņošanu vainīgās personas saucamas pie likumā noteiktās atbildības.

Ja ārstniecības iestādē sniegta palīdzība bērnam, kuram konstatētas iespējamās vardarbības sekas, ārstniecības iestāde nekavējoties par to ziņo policijai un pašvaldības sociālajam dienestam.⁸

Likumā noteikta atbildība vienīgi par neziņošanu, ja ir droši zināms, ka izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums⁹, atbildība par neziņošanu par vardarbību pret bērnu citos gadījumos nav paredzēta.

Konkrētajā gadījumā par vardarbību pret A.B. ārstniecības iestāde nekavējoties ziņoja tikai Valsts policijai, pašvaldības sociālajam dienestam netika ziņots.

[3] Sociālā dienesta pienākumi un atbildība

Sociālais dienests, saņēmis informāciju par bērnu, kurš cietis no vardarbības, informē par iespējām saņemt valsts apmaksātos sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, kā arī par pakalpojumu saņemšanas nosacījumiem un kārtību, sniedz no vardarbības cietušajam bērnam un bērna ģimenei nepieciešamo atbalstu un palīdzību sociālās rehabilitācijas pakalpojuma saņemšanas laikā, kā arī pēc tam.¹⁰

Konkrētajā gadījumā sociālais dienests sākotnējo informāciju par 2013.gada 13.decembrī vardarbībā cietušo bērnu saņēma no tiesībsarga.¹¹ Pēc informācijas saņemšanas sociālais dienests informēja cietušā bērna māti par iespējām saņemt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus.

[4] Izglītības iestādes pienākumi un atbildība

Izglītības iestādes pienākums gādāt par bērnu drošību noteikts vairākos normatīvajos aktos.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72.panta pirmā daļa nosaka: „Bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citu tādu iestāžu vadītāji un darbinieki, kurās uzturas bērni, (..) ir atbildīgi par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības.” Saskaņā ar tā paša panta otro daļu izglītības iestāžu

⁸ Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no pretiesiskām darbībām” 3.punkts.

⁹ Krimināllikuma 315.pants. Neziņošana par noziegumu.

¹⁰ Ministru kabineta 2009.gada 22.decembra noteikumu Nr.1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no pretiesiskām darbībām” 12.6 un 12.7 punkts.

¹¹ Latvijas Republikas tiesībsarga 2013.gada 18.decembra vēstule Nr.6-8/740.

vadītāji un darbinieki par izdarītajiem pārkāpumiem saucami pie disciplinārās vai citas likumā noteiktās atbildības.

Izglītības likuma 55.panta 8.punkts nosaka izglītojamā tiesības uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos. Tā paša likuma 30.panta pirmā daļa nosaka izglītības iestādes vadītāja atbildību par bērna tiesību uz drošību nodrošināšanu: „Izglītības iestādes vadītājs atbild par izglītības iestādes darbību un tās rezultātiem, par šā likuma un citu izglītības iestādes darbību reglamentējošo normatīvo aktu ievērošanu.”

Konkrētus pienākumus, kas izglītības iestādes vadītājam veicami izglītojamo drošības nodrošināšanai, nosaka Ministru kabineta 2009.gada 24.novembra noteikumi Nr.1338 „Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos” (turpmāk – Noteikumi). Saskaņā ar Noteikumiem izglītības iestādes vadītājam ir pienākums veikt šādas darbības:

- plānot un organizēt izglītojamo drošības pasākumus izglītības iestādē un tās rīkotajos pasākumos (Noteikumu 3.2.punkts);
- organizēt izglītojošus pasākumus par izglītojamo drošību, tai skaitā vardarbības un ievainojumu profilakses jautājumos (Noteikumu 3.4.punkts);
- nodrošināt izglītojamam, kurš apdraud savu vai citu personu drošību, veselību vai dzīvību, mācības citā telpā sociālā pedagoga, izglītības psihologa vai cita pedagoga klātbūtnē (Noteikumu 5.¹ 2.punkts);
- rīkojumā noteikt atbalsta personāla pienākumus, lai veicinātu turpmāko sadarbību ar izglītojamo un vecākiem un izstrādātu atbalsta pasākumus atbilstoši izglītojamā vajadzībām un situācijai (Noteikumu 5.¹4.punkts);
- ja izglītojamā uzvedībā nav uzlabojumu un vecāki nevēlas sadarboties ar izglītības iestādi, bet situācijas risināšanā vēlas iesaistīt citus speciālistus, nosūtīt šo informāciju attiecīgajai pašvaldībai (Noteikumu 5.² punkts).

Saskaņā ar Noteikumiem ikvienas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumos jābūt regulētiem šādiem jautājumiem:

- izglītojamo uzvedības noteikumiem izglītības iestādē, tās teritorijā un izglītības iestādes organizētajos pasākumos (Noteikumu 6.1.punkts) un atbildībai par iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu (Noteikumu 6.6.punkts);
- izglītojamā rīcībai, ja izglītojamais kādas personas darbībā saskata draudus savai vai citu personu drošībai (Noteikumu 6.4.punkts);
- vadītāja un pedagogu rīcībai, ja tiek konstatēta fiziska vai emocionāla vardarbība pret izglītojamo (Noteikumu 6.5.punkts).

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 201.⁶⁶ pants paredz izglītības iestādes vadītāja un darbinieku atbildību par noteiktā tiesiskā regulējuma neievērošanu: „Par izglītojamo drošības noteikumu pārkāpšanu izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos — izsaka brīdinājumu vai uzliek naudas sodu izglītības iestādes darbiniekam no trīsdesmit pieciem līdz septiņdesmit *euro*, bet izglītības iestādes vadītājam — no septiņdesmit līdz divsimt astoņdesmit *euro*.” Saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa

236.⁹ pantu administratīvo pārkāpumu lietas izskata Izglītības kvalitātes valsts dienests (turpmāk – Kvalitātes dienests).

Konkrētajā gadījumā Kvalitātes dienests ģimnāzijā veica pārbaudi un secināja, ka vairākkārt notikušās konfliktsituācijas ar izglītojamo C.D. liecina par pārējo izglītojamo dzīvībai un veselībai nedrošiem apstākļiem izglītības iestādē. Konstatēts, ka izglītības iestādē netika savlaicīgi izvērtēti iespējamie riski un veikti nepieciešamie pasākumi pārējo izglītojamo tiesību uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē nodrošināšanai.

Kvalitātes dienests uzdeva ģimnāzijas direktoram izvērtēt iespējamos riskus un veikt nepieciešamos tūlītējos pasākumus pārējo izglītojamo tiesību uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē nodrošināšanai.

Veicot pēcpārbaudi, Kvalitātes dienests konstatēja, ka ģimnāzijas direktors ir izpildījis pārbaudes aktā uzdoto uzdevumu, līdz ar to nav pamata pret viņu uzsākt lietvedību administratīvā pārkāpuma lietā par izglītojamo tiesību pārkāpšanu¹².

Tiesībsargam ģimnāzijas direktors sniedza informāciju par konkrētiem pasākumiem, kas veikti izglītojamo drošības nodrošināšanai: C.D. ir nodrošināta iespēja apmeklēt rehabilitācijas nodarbības, izstrādāts individuāls mācību plāns, kurš paredz samazināt kopā ar pārējiem izglītojamiem apmeklējamo stundu skaitu, kā arī noteikta viņa atpūtas vieta starpbrīžos – 1.stāva rekreācijā, skolas darbinieku uzraudzībā¹³.

Lai nodrošinātu bērna ar uzvedības traucējumiem tiesības uz attīstību un pārējo izglītojamo tiesības uz drošību izglītības iestādē, ģimnāzijas direktoram bija pienākums savlaicīgi, pirms noticis A.B. tiesību aizskārums, izvērtēt iespējamos riskus un veikt nepieciešamos pasākumus pārējo izglītojamo tiesību uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē nodrošināšanai.

[6] Vecāku pienākumi, atbildība un tiesības

6.1. Ja bērns izglītības iestādē ir cietis no vardarbības, vecākiem kā cietušā bērna likumiskajiem pārstāvjiem ir tiesības pieprasīt atlīdzinājumu par bērnam nodarīto kaitējumu. Atlīdzinājums pieprasāms gan no izglītības iestādes, kurai ir normatīvajos aktos noteikts pienākums nodrošināt, lai bērns būtu drošībā, gan no vainīgā bērna vecākiem.

Atlīdzinājums no izglītības iestādes pieprasāms saskaņā ar Administratīvā procesa likuma 92.pantu: „Ikviens ir tiesīgs prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. (...)”, un tas pieprasāms Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā (turpmāk – Atlīdzināšanas likums) noteiktā kārtībā.

Atbilstoši Atlīdzināšanas likuma 4.panta pirmajā daļā noteiktajam iestāde zaudējumu var nodarīt arī ar bezdarbību, ja iestādei bija pienākums rīkoties, bet tā prettiesiski nav rīkojusies.

¹² Izglītības kvalitātes valsts dienesta 08.05.2014. vēstule Nr.1-19.2/248.

¹³ Rīgas Valsts 3.ģimnāzijas 24.01.2014. vēstule Nr.GV3-14-11-nd.

Tātad cietušā bērna likumiskajam pārstāvim ir tiesības vērsties ar iesniegumu par zaudējuma atlīdzinājumu iestādē, kas ar savu bezdarbību nodarījusi zaudējumu – Rīgas Valsts 3.ģimnāzijā.

6.2. Ņemot vērā, ka A.B. ir atzīts par cietušo kriminālprocesā, viņam ir tiesības Kriminālprocesa likumā noteiktā kārtībā¹⁴ saņemt ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzību. Cietušajam ir tiesības iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju jebkurā kriminālprocesa stadijā līdz tiesas izmeklēšanas uzsākšanai pirmās instances tiesā. Pieteikumā jāpamato par mantisko zaudējumu pieprasītās kompensācijas apmērs, bet kompensācijas apmērs par morālo aizskārumu un fiziskajām ciešanām — tikai jānorāda. Pieteikumu var iesniegt rakstveidā vai izteikt mutvārdos. Mutvārdu pieteikumu procesa virzītājs ieraksta protokolā.

6.3. Ja cietušais uzskata, ka ar kompensāciju kriminālprocesā nav atlīdzināts viss radītais kaitējums, viņam ir tiesības prasīt tā atlīdzināšanu Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Nosakot atlīdzības apmēru, jāņem vērā kriminālprocesā saņemtā kompensācija¹⁵.

Cietušās personas tiesības saņemt kompensāciju izriet no Civillikuma 1635.panta: „Katrs tiesību aizskārumu, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot.

Ar morālo kaitējumu jāsaprot fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisko tiesību vai nemantisko labumu aizskārumu. Atlīdzības apmēru par morālo kaitējumu nosaka tiesa pēc sava ieskata, ņemot vērā morālā kaitējuma smagumu un sekas.

Ja šā panta otrajā daļā minētā neatļautā darbība izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību (..) vai nepilngadīgo, pieņemams, ka cietušajam šādas darbības rezultātā ir nodarīts morālais kaitējums. Citos gadījumos morālais kaitējums cietušajam jāpierāda”.

Līdz ar to cietušā bērna likumiskajam pārstāvim pēc kriminālprocesa pabeigšanas ir tiesības Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā vērsties tiesā ar prasības pieteikumu par radītā kaitējuma kompensācijas piedziņu no vainīgā bērna vecākiem. Tiesu medicīniskās ekspertīzes atzinums iesniedzams tiesā kā prasījuma pamatotības pierādījums. Prasītāji prasībās, kas izriet no personiskiem aizskārumiem, kuru rezultātā radies veselības bojājums, saskaņā ar Civilprocesa likuma 43.panta pirmās daļas 2.punktu ir atbrīvoti no tiesas izdevumu samaksas valsts ienākumos un saskaņā ar Civilprocesa likuma 567.panta otrās daļas 2.punktu atbrīvoti no sprieduma izpildes izdevumu samaksas tiesu izpildītājam.

¹⁴ Kriminālprocesa likuma 26.nodaļa.

¹⁵ Kriminālprocesa likuma 350.panta trešā daļa.

[7] Valstij ir pienākums radīt tiesību aizsardzības mehānismu, lai tiesību aizskāruma gadījumā personai būtu iespēja aizsargāt savas tiesības. Pārbaudes lietas ietvaros, izvērtējot valstī izveidotā tiesību aizsardzības mehānisma darbības efektivitāti, secināms, ka Latvijā normatīvais regulējums attiecībā uz bērnu drošību izglītības iestādē ir pietiekams, lai bērnu tiesības tiktu nodrošinātas, taču ir iespējami trūkumi no vardarbības cietušo izglītojamo tiesību uz izglītību veselībai un dzīvībai drošā vidē nodrošināšanai, vienlaikus nodrošinot iespējas izvairīties no jebkuras saskarsmes ar vardarbības veicēju.

Kvalitātes dienests ir paudis viedokli, ka būtu nepieciešams veidot starpinstitucionālu darba grupu, lai vienotos par efektīva mehānisma izstrādi izglītojamo, t.sk. cietušā izglītojamā, drošības nodrošināšanai izglītības iestādē.

Ņemot vērā, ka bērnu savstarpējā vardarbība izglītības iestādēs ir plaši izplatīta un cietušo bērnu tiesību aizsardzība nav efektīva, tiesībsargs aicināja izglītības ministri rast iespēju izveidot darba grupu tiesiskā regulējuma pilnveidošanai un iekļaut tās sastāvā ne tikai Izglītības un zinātnes ministrijas, Finanšu ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Labklājības ministrijas, Tieslietu ministrijas, Tiesībsarga biroja un republikas pilsētu un novadu pašvaldību pārstāvjus, bet arī psihosomatikas speciālistus un Valsts prezidenta kancelejas pārstāvi¹⁶.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25.panta pirmo daļu ar šo atzinumu pārbaudes lietas izskatīšana ir pabeigta.

Ar cieņu,

tiesībsarga vietā
tiesībsarga vietniece

I.Piļāne

¹⁶ Tiesībsarga 2014.gada 13 maija vēstule Nr.1-5/67.